

Hållbarhetens många ansikten

– samtal, forskning och fantasier

REDAKTÖRER:

Edith Andresen

Gustav Lidén

Sara Nyhlén

Hållbarhetens många ansikten

– samtal, forskning och fantasier

REDAKTÖRER:

Edith Andresen

Gustav Lidén

Sara Nyhlén

Forum för genusvetenskap (FGV) utgör en tvärvetenskaplig och campusövergripande plattform med syfte att initiera, samordna och stödja genusforskning vid Mittuniversitetet. FGV: s vision är att vara ett regionalt kunskapscentrum som i global samverkan bedriver innovativ forskning med nationell och internationell spets. Denna publikation ingår i FGV: s rapportserie där alla bidrag är granskade innan publicering. En av FGV: s målsättning är att bidra till en disciplin- och gränsöverskridan-

de kunskapsproduktion. Denna publikation är, i samarbete med Centrum för forskning om ekonomiska relationer (CER) och risk och krisforskningscentrum (RCR), resultatet av ett sådant arbete. Med detta nummer vill vi tänja på olika vetenskapliga gränser, kategorier och bestämningar för att se om det då blir möjligt att blotta något som inte varit möjligt att se på grund av den ordning dessa gränser varit med om att instifta, eller att öppna för en möjlighet som varit låst på grund av dem.

© författarna

2017:13 Working paper series, Sundsvall,
Forum for gender studies at Mid Sweden University.

Produktion: Alltid Marknadsbyrå AB

Tryckt av universitetstryckeriet, Mittuniversitetet, Sundsvall, 2017

ISBN: 978-91-88527-37-0
ISSN: 1654-5753

Innehåll

SKÄRNINGSPUNKTER SOM GRUND

Edith Andresen, Gustav Lidén & Sara Nyhlén 12

TEMA 1 HÅLLBARA BOSTÄDER OCH BYGGANDE

1 "Sveriges största trygghetsboende" – hur hållbart är det. <i>Edith Andresen & Sara Nyhlén</i>	21
2 För- eller efterklok? Om klimatförändring och försäkringar. <i>Christoffer Jonsson & Peter Öhman</i>	30
3 Allmännyttan, ledarskap, fotboll och hållbarhet – vad har de med varandra att göra? <i>Daniel Kindberg</i>	39
4 Atria – en design för hållbara bostäder i ett nordiskt klimat. <i>Itai Danielski, Kerstin Weimer & Malin Krook</i>	47
6 Växters betydelse för en hållbar inomhusmiljö. <i>Lars-Åke Mikaelson, Lena Lorentzen & Chitra Thandapani.</i>	55

TEMA 2 HÅLLBAR SAMHÄLLSPLANERING OCH INKLUDERING

7 Torget – en plats för hållbarhet ur ett socialt, ekologiskt, kulturellt och ekonomiskt perspektiv. <i>Maria Warne, Erna Danielsson & Lovisa Högberg</i>	64
8 Hållbart samhällsbyggande – statsvetenskapliga och biologiska perspektiv. <i>Fredrik Carlsson & Sara Nyhlén</i>	72
9 Styrel – mot en hållbar elförsörjning. <i>Pär Olausson</i>	80
10 Utökat deltagande – En väg mot en mer hållbar demokrati? <i>Anna Ehrhart, Åsa von Schoultz & Susanne Wallman-Lundåsen</i>	89
11 Tre tankar om integration. <i>Anette Eikelboom Sällström, Abdullatif Haj Mohammad & Gustav Lidén</i>	96
12 Kriminalisera kärnvapen. <i>Inge Axelsson & Josefin Lind</i>	101

TEMA 3 HÅLLBARHETSHISTORIA OCH HÅLLBAR KULTUR

13 Hans Carl von Carlowitz' arv – hållbarhet. <i>Christine Große.</i>	110
14 Miljö och minne – att skapa ett långtidsperspektiv på hållbarhetsfrågor. <i>Reinhard Henning.</i>	117
16 Strömvirvlar i avgångshallen – mot en grönare vetenskap. <i>Olavi Hemmälä</i>	126

TEMA 4 ÅTTA TANKAR OM HÅLLBAR EKONOMI

– EKONOMISKA, EKOLOGISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA BETRÄKTELSE

17 Framåtblickande förändringsorienterade fantasier. <i>Katarina Giritli Nygren & Peter Öhman</i>	132
18 Nudda kråka – ohållbar poesi. <i>Anders E. Johansson</i>	134
19 Långsiktigt värdeskapande. <i>Peter Öhman</i>	135
20 En hållbarhetsvision med ekologiska förtecken. <i>Anders Nyquist</i>	136
21 En blandad ibland-ekonomi. <i>Peder Björk</i>	137
22 Jag borde oftare svara som Churchill. <i>Mikael Flodström</i>	138
23 Inget nytt under solen – 200 ord med Malthus. <i>Bengt-Gunnar Jonsson</i>	139
24 Möt kunder hållbart. <i>Carina Bergquist Palm</i>	140
25 Bortom tillväxtstupet – en solidarisk omsorgsekonomi? <i>Katarina Giritli Nygren</i>	141
26 Ömtålighetshållbar, långtänkt, ibland-lösningar... <i>Katarina Giritli Nygren & Peter Öhman</i>	142

*En gammal
vikingaby på
Island.*

*Många förmoderna och
förhistoriska samhällen
verkar inte ha varit mycket
bättre än vårt eget på att
bevara naturresurser för
framtida generationer.*

Miljö och minne

**Att skapa ett
långtidsperspektiv
på hållbarhetsfrågor**

Foto Adobe Stock

Ekologisk hållbarhet diskuteras vanligtvis med hänsyn till framtida generationers behov av tillgång till naturresurser och en intakt miljö. Men det är även möjligt att gå den motsatta vägen: att istället fråga om människor i det förflutna använde naturresurser på ett hållbart sätt, och huruvida det i olika sorter av källmaterial möjligtvis finns ett minne av de hållbarhetsrelaterade uppfattningarna och idéerna som dessa människor hade. I denna artikel diskuteras möjligheten till att skapa ett sådant långtidsperspektiv på hållbarhetsfrågor genom exemplet av det vikingatida och medeltida Island. Arkeologisk och paleoekologisk forskning om resursbruk och miljöförändringar i det förmoderna Island tas som utgångspunkt, för att sedan genom analysen av en medeltida isländsk saga visa att den fornnordiska litteraturen innehåller ett minne av förmoderna idéer om ekologisk hållbarhet som i många hänseenden liknar dem som finns idag.

HÅLLBARHET OCH DET FÖRFLUTNA

Vad är egentligen hållbarhet? Det finns så många definitioner av detta begrepp att det är nödvändigt att tydliggöra i varje diskussion om hållbarhetsfrågor vad som egentligen menas. Den mest kända och mest inflytelserika definitionen av i alla fall hållbar utveckling (sustainable development) lades fram av FN:s World Commission on Environment and Development i den så kallade Brundtland-rapporten med titeln *Our Common Future*. Enligt denna rapport är hållbar utveckling en form av utveckling som täcker behoven av nulevande människor utan att minska kommande generationers möjligheter att täcka sina egna behov.¹ Denna definition väcker kanske fler frågor än den besvarar. Vilka resurser får användas på vilket sätt? Är det överhuvudtaget tillåtet att förbruka icke-förnybara resurser såsom olja, kol och gas? Får ekosystem förändras

på ett oåterkalleligt sätt för att täcka nutida behov? Hur kan vi veta vilka behov framtida generationer kommer att ha? Vad är egentligen ett 'behov' – var precis går till exempel gränsen mellan täckandet av essentiella mänskliga nödvändigheter och en onödig lyxkonsumtion?

OAVSETT HUR VI väljer att svara på dessa frågor finns det en aspekt i definitionen av hållbarhet och hållbar utveckling som det i stort sett råder enighet om: Alla diskussioner om hållbarhet relaterar till framtida generationer och till vårt ansvar gentemot dem.² Därmed förutsätter hållbarhetsfrågor nödvändigtvis ett långtidsperspektiv som överstiger det vardagliga sättet att planera, vilket kanske ofta bara räcker fram tills nästa helg, semester eller valperiod. Det krävs att utvidga perspektivet över många årtionden eller möjligtvis även århundraden, och att planera inte bara för sig själv, utan även för barn, barnbarn och barnbarnsbarn som ännu inte är födda.

MEN ATT FOKUSERA på framtiden är bara en möjlighet för att diskutera frågor som rör ekologisk hållbarhet och hållbar utveckling. En annan är att även titta bakåt och ställa frågan hur människor i det förflutna använde resurser och huruvida de klarade (eller inte klarade) att täcka sina behov på ett hållbart sätt utan att förvärpa senare generationers livsvillkor. Det fanns och finns en vitt spridd föreställning av att förindustriella samhällen generellt levde på ett ekologiskt hållbart sätt, eftersom de hade en mycket närmare och direktare relation till naturen, och eftersom de inte hade de möjligheterna till överkonsumtion som den industriella produktionen skapade i alla fall för den rikare delen av mänskligheten. Under de senaste åren har dock insikten ökat att detta antagande ofta inte stämmer särskilt väl överens med verkligheten. Tvärtom: många förmoderna och förhistoriska samhällen verkar inte ha varit mycket bättre än vår eget på att bevara naturresurser för framtida

De förmoderna befolkningen på Påskön har beskrivits vara det tydligaste exemplet på ett samhälle som förintade sig själv genom rovdrift på sina naturresurser. Foto Adobe Stock.

Hur såg Påsköns invånare själva på sin miljö? Visste dessa förmoderna människor att deras sätt att använda öns naturresurser inte var hållbart på längre sikt?

generationer. Den antagligen mest kända (fast också omstridda) skildringen av tidigare samhällens ohållbarhet är Jared Diamonds bok *Collapse* (2005). I denna bok tematiserar Diamond ett större antal förmoderna samhällen som enligt hans tolkning alla kollapsade på grund av att de skadade sina naturliga miljöer och brukade naturresurser på ett ohållbart sätt, ibland i tillägg till en bristande förmåga till att anpassa sig till klimatförändringar. Exemplet sträcker sig från Påskön via den centralamerikanska Mayacivilisationen till de vikinga- och medeltida nordiska kolonierna på Grönland.

PÅSKÖN, SOM ÄR känd för de många stora stenstatyerna (eller moai) som skapades av öns förmoderna befolkning, anser Diamond vara det tydligaste exemplet på ett samhälle som förintade sig själv genom rovdrift på sina naturresurser.³ Ön avskogades så småningom totalt – en omfattande människogjord miljöförändring vilken enligt Diamond ledde till massiv erosion, minskande möjligheter till jordbruk, ökande resursbrist, hungersnöd, befolkningsnedgång, inbördeskrig och även kannibalism.⁴

FÖRMODERNA MÄNNISKORS TANKAR OCH IDÉER OM HÅLLBARHET

Det är svårt för den moderna miljöforskningen att förklara varför sådana ekologiska katastrofer som den på Påskön inträffade redan i förmoderna samhällen. När det inte finns några skriftliga källor är det i huvudsak naturvetenskapliga och arkeologiska metoder som måste användas för att rekonstruera vad som hände. Forskningen om klimatförändringar i det förflutna, den så kallade paleoklimatologin, rekonstruerar tidigare epokers klimat och ger oss till exempel upplysningar om hur starkt klimatet fluktuerade under förmodern tid, och huruvida detta kan ha påverkat mänskliga samhällen. Paleoekologin däremot utforskar tidigare ekosystem och deras förändring genom tiderna. Genom till exempel analys av pollen som finns avlagrad i träsk är det möjligt att säga vilka arter som växte i ett visst område under en viss tid, och på så sätt även att rekonstruera människogjorda förändringar av miljön som speglas i artssammansättningen. Arkeologin ger oss insyn i vilka naturresurser människor i tidigare samhällen hade till sitt förfogande, hur och till vad de använde dem, och när det uppstod förändringar i resursbruket.

DESSA OCH LIKNANDE forskningsdiscipliner har under de senaste årtionden enormt ökat vår kunskap om förmoderna samhällens resursbruk. Men det finns tydliga begränsningar för vad vi kan utforska med hjälp av naturvetenskapliga och arkeologiska metoder. Diamond konstaterar själv att om ett samhälle klarar att hantera sina ekologiska utmaningar bara till en viss del beror på de naturliga förutsättningarna som finns i den respektive miljön. Det som i de flesta fallen är mest avgörande för förmågan till att lösa problem är däremot sociala och kulturella aspekter, såsom samhällsstrukturer och kulturella

Det finns en annan ö där inte bara enorma miljöförändringar skedde i förmodern tid, utan där det även utvecklades en mycket omfattande och varierad skriftkultur: Island.

värderingar.⁵ Diamond skriver att han ofta undrade vad den personen på Påskön som högg ner öns sista träd sade eller tänkte medan hen höll på med det.⁶ Och detta är faktiskt en mycket relevant fråga: Hur såg Påsköns invånare själva på sin miljö? Visste dessa förmoderna människor att deras sätt att använda öns naturresurser inte var hållbart på längre sikt? Eller förstörde de omedvetande den resursbas som de och efterföljande generationer var helt beroende av?

VI KOMMER NOG aldrig att kunna få ett svar på detta, eftersom det inte finns några skriftliga källor från den tiden. Paleoekologin och arkeologin kan förklara vad som hände på den rent materiella nivån, men de kan i bästa fall bara spekulera över vad människor i det förflutna tänkte och vilka föreställningar och idéer som la till grund för deras beteende. Det enda som skulle kunna ge oss insyn i denna mera immateriella dimension av förmoderna människa-miljö-förhållanden skulle vara skriftliga källor från den tiden. Sådana existerar inte på Påskön. Men det finns en annan ö där inte bara enorma miljöförändringar skedde i förmodern tid, utan där det även utvecklades en mycket omfattande och varierad skriftkultur: Island.

När Island koloniserades på allvar i slutet av 800-talet såg ön helt annorlunda ut. Stora björkskogar täckte det mesta av låglandet, och även en stor del av det centrala höglandet var bevuxen med vegetation. Mycket tyder på att de första islänningarna omedvetet förorsakade problematiska miljöförändringar och inte anade att vegetationen och jordmånen på Island var mycket ömtålig. Bilden är från nationalparken Thingvellir. Foto Adobe Stock.

ISLANDS FÖRMODERNA MILJÖ OCH KULTURELLA MINNE

Island var en av världens sista större landytor som koloniserades av människor. Fast att öns belägenhet hade varit känt minst sedan flera årtionden tidigare, började en stor utvandringsvåg dit inte förrän på 870-talet, och då huvudsakligen från Norge och de brittiska öarna. Landet såg på den tiden mycket annorlunda ut än hur vi känner det idag. Stora björkskogar täckte det mesta av låglandet, och även en stor del av det centrala höglandet var bevuxen med vegetation. Det fanns rika naturresurser i form av fåglar, fiskar, sälar, valrossar och drivved.

DE SOM KOM dit under vikingatiden var bönder och de gjorde det de förstod sig bäst på: att bygga upp en ekonomi som baserades på djurhållning och i viss grad på odling av spannmål. De flesta skogarna högs ned eller brändes för att skapa ett öppet landskap bestående huvudsakligen av betesmark, ångar och de byggnader som hörde till vikingatida

bondgårdar. Nybyggarna tog med sig nöt, får, hästar, grisar och getter och började odla korn, vilket kunde mogna i det relativt varma klimatet som härskade på Island under vikingatiden. De hade dock svårt med att bedöma det nya landets kapacitet för denna sort av jordbruk, och tillsammans med avskogningen skadade överbetning genom de importerade husdjuren den ömtåliga vegetationen på många ställen irreparabelt. Konsekvensen var en enorm jorderosion särskilt i de högre liggande delarna av landet. En hel del bondgårdar övergavs igen efter bara några få generationer, troligtvis på grund av den allvarliga erosionen runt omkring som hade förstört själva livsgrundlaget för bönderna som bodde där. Idag är mindre än en procent av Islands yta täckt av skog, medan nästan två tredjedelar är en sorts öken där nästan ingenting växer eftersom mera eller mindre hela jordmånen har eroderats bort.

MYCKET TYDER PÅ att de första islänningarna omedvetet förorsakade dessa problematiska

miljöförändringar. De visste från sina hemländer hur man använde naturresurser på ett hållbart sätt, men kunde inte ana att vegetationen och jordmånen på Island var mycket mera ömtåliga. När de insåg öns ekologiska begränsningar ändrade de sina praktiker. Bland annat visar de medeltida lagtexterna att man införde klara regler för hur många får varje bonde fick ha på de gemensamma betesmarkerna i högländet, och under vilka perioder av året man över huvud taget fick låta djuren beta där. Grisar och getter, som skadade vegetationen och därmed i längden jordmånen särskilt starkt, slutade man nästan fullständigt med att hålla redan under 1000-talet. Dessutom finns det belägg för att en hel del naturresurser användes på ett hållbart sett alldeles från början. Mindre skogar fortsatte att existera vid de flesta bondgårdarna upp tills 1700-talet, fast eller just på grund av att dem kontinuerligt brukades för att täcka vardagsbehovet av ved och virke. Vid sjön Mývatn i norra Island visade zooarkologiska undersökningar att det måste ha funnits effektiva regler för hur vattenfåglarnas ägg fick utnyttjas: Man tog bara så många ägg från varje rede att fågelpopulationen som helhet inte minskade, varmed denna viktiga matresurs bevarades helt från den första mänskliga bosättningen i regionen tills modern tid.⁷

DET FÖRMODERNA ISLAND kan därmed anses som ett exempel på både människogjorda miljöproblem och framgångsrika försök på en hållbar utveckling. Det som därutöver gör Island till ett mycket spännande forskningsobjekt när det gäller att skapa ett långtidsperspektiv på hållbarhetsfrågor är att det där inte bara finns ett omfångsrikt paleoekologiskt och arkeologiskt källmaterial, men även en stor rikedom av skriftliga texter redan från och med medeltiden. De mest kända av dessa är de så kallade islänningasagorna. De flesta av dem skrevs under 1200-talet och 1300-talet, men de handlar om tidsperioden från 800-talet till 1000-talet och därmed om vikingatiden, Islands första bebyggelse och landets kristnande, vilket skedde omkring årtusendeskiftet. Texterna skildrar dock inte bara utvecklingen av det isländska samhället, utan även hur det ursprungliga naturlandskapet omvandlades till ett kulturlandskap genom att de rika naturresurserna tog i bruk.

ISLÄNNINGASAGORNA ANSÅGS länge som mycket realistiska berättelser om det förflutna. Under 1900-talet började man dock tvivla på deras historiska källvärde, och sedan dess har de oftast betraktats som framför allt litterära

texter. Många av islänningasagorna har stora litterära kvaliteter och några av dem kan med rätt anses tillhöra världslitteraturen. De utgör en unik genre utan motsvarighet i resten av Europas medeltida litterära produktion. Men de är samtidigt texter som står i en tydlig relation till den icke-litterära världen de berättar om. Island var ett land utan städer och utan någon egentlig adel, där alla, även de som kunde läsa och skriva, själva hade vuxit upp på en bondgård och därmed förvärvat intensiv kunskap om den naturliga miljön och det dagliga resursbruket som var förknippat med jordbruket. Det förklarar varför det i islänningasagorna finns en rikedom av detaljer om människa-miljö-interaktioner som inte finns i liknande form i andra medeltida texter. Sagorna bevarar så att säga ett minne av den tidigare miljön, även om detta minne inte nödvändigtvis är fullständigt pålitligt. Levnadsvillkoren som islänningasagorna skildrar motsvarar i många fall hellre den tid då sagorna skrevs än den tid de berättar om. Men oavsett om vissa detaljer är faktum eller fiktion, kan man med rätt säga att dessa texter speglar idéer, narrativ och föreställningar om det förflutna som fanns på Island – om inte redan under vikingatiden så i alla fall under medeltiden. De innehåller därmed ett kulturellt minne, som alltid är konstruerat och därmed inte nödvändigtvis realistiskt, men som ändå kan ge oss en värdefull insyn i en förmodern tankevärld. På det sättet ger islänningasagorna oss också en mycket direktare insyn i förmoderna människors relation till sin naturliga miljö än paleoekologiskt eller arkeologiskt källmaterial.

HÅLLBARHETSFRÅGOR I EYRBYGGJA SAGA

Men finns det även någonting i islänningasagorna som skulle kunna visa oss vilka föreställningar som fanns omkring hållbarhetsfrågor? Först av allt måste sägas att det i det fornisländska språket inte fanns något begrepp som motsvarar våra ord för 'hållbarhet' eller 'hållbar utveckling'. Men det betyder inte att det inte fanns några sådana koncept. Att man, som redan nämnt, på många ställen klarade att ha ett hållbart resursbruk över många århundraden visar ju att det i alla fall fanns en insyn i hur sådant kunde göras i praktiken. Och några av islänningasagorna innehåller faktiskt berättelser som tematiserar en hållbarhetsproblematik, även om de inte kallar den så.

ETT SÄRSKILT INTRESSANT exempel finns i Eyrbyggja saga, som antagligen skrevs någon gång under första hälften av 1200-talet. Den är

*Bland annat visar
de medeltida
lagtexterna att
man införde klara
regler för hur många
får varje bonde fick
ha på de gemensamma
betesmarkerna
i högländet.*

Foto Adobe Stock

en av de mest kända islänningasagorna och utspelar sig huvudsakligen i Västisland. Berättelsen täcker tiden från den första invandringen fram till 1030-talet. Sagan nämner många övernaturliga händelser, men de viktigaste personerna i den har med stor sannolikhet verkligen levat en gång.

EYRBYGGJA SAGA INNEHÅLLER en berättelse om en generationskonflikt mellan far och son, i vilken naturresurser och deras hållbara eller icke-hållbara bruk spelar en central roll. Den centrala figuren i denna konflikt är kallad Þórólfr. Han beskrivs som en aggressiv och orättvis viking som, när han kom till Island, skaffade sig land genom att i en tvekamp (en så kallad holmgång) döda en äldre barnlös nybyggare. I denna kamp fick Þórólfr själv ett bensår så att han alltid hinkade efteråt och därför fick binamnet bægifótr ('lamben'). Þórólfrs enda son, Arnkell, är redan vuxen och bor på en annan gård. Han beskrivs i sagan som raka motsatsen av sin hätska och ganska opopulära far: Han är vis, laglydig, hjälpsam och mycket omtyckt i hela regionen.

JU ÄLDRE ÞÓRÓLFR blir, desto sämre blir relationen mellan honom och Arnkell. En dag stjälar Þórólfr hö från en granne och vägrar att betala för det. När Arnkell i den resulterande tvisten ställer sig på grannens sida och låter avrätta några av Þórólfrs slavar som denne hade skickat för att döda grannen, kommer det till en öppen konflikt mellan far och son. Þórólfr kräver att Arnkell ersätter slavarernas värde, men Arnkell vägrar. Då söker Þórólfr hjälp mot sin egen son av en lokal hövding, Snorri, som bor på gården Helgafell. Han erbjuder att i gengäld för rättsbistånd överlämna till Snorri en mycket värdefull skog på udden Krákunes. Om denna skog heter det i sagan att den är den "den största dyrgripen i denna trakt."⁸ Snorri anser sig själv vara i trängande behov av skogen och tackar ja.

MEN TROTS ATT Snorri i den följande rättssaken stödjer Þórólfr och tvingar Arnkell till att betala en kompensation till faren, är Þórólfr inte tillfreds och tycker att han har fått för lite igen för skogen. I sagan berättas sedan det följande: "Nu lät Snorri arbeta i skogen på Krákunes och hugga mycket ved. Þórólfr bægifótr tyckte att skogen fördärvades. Han red ut till Helgafell och bad Snorri att ge honom skogen tillbaka och sa att han bara hade lånat ut den, men inte överlämnat den till honom."⁹ När Snorri vägrar att återlämna skogen, rider Þórólfr till Arnkell och uppmanar honom att kräva skogen tillbaka. Fast att Arnkell tycker att Snorri enligt lagen faktiskt verkligen inte har rätt till skogen, vill han inte låta sig upphetsas av sin far. När Þórólfr inser att han inte kan förmå Arnkell att ändra sin uppfattning, rider han hem och dör av förbittring samma kväll. Även efter detta fortsätter Snorri att låta hugga i skogen, trots att den lagkunnige Arnkell nu gör klart att han själv anser sig äga skogen som en del av sitt fadersarv. Detta leder till en våldsam konflikt omkring skogen, vilken slutar med att Snorri låter döda Arnkell.

EYRBYGGJA SAGAS historicitet kan betvivlas i många hänseenden. Men vad som är faktum eller fiktion är inte den centrala frågan här. Det spelar egentligen inte ens någon större roll om skogen på Krákunes verkligen funnits, och om Þórólfr, Snorri och Arnkell tvistade om den med varandra. Det är någonting som vi aldrig kommer att kunna säga med säkerhet. Däremot är en sak tydlig: Det finns i denna berättelse ett narrativ om ansvarstagande mot kommande generationer, och detta narrativ förknippas med frågan om hållbarhet genom exemplet av skogsbruk. Det som skildras i Eyrbyggja saga är en mycket drastisk form av ohållbarhet: Inte bara förloras och fördärvas naturresursen, det vill säga skogen, genom att den ges till (eller tas över av) Snorri. Det dödas även den som egentligen borde ha ärvt och kunnat använda denna skog under sin livstid, och som sedan sin tur skulle ha nedärvt skogen till sina efterkommande. Eftersom Arnkell dör barnlös, tar därför inte bara skogen som en resurs slut, utan även den manliga linjen i Þórólfrs familj som helhet.

BERÄTTELSEN VISAR DÄRMEÐ att det i det medeltida Island fanns en diskurs om hållbarhetsfrågor – en diskurs som var särskilt förknippad med frågan om rättvisa mellan generationerna angående bruket och bevarandet av naturresurser. I Eyrbyggja saga skildras hur en resurs förloras genom oansvarigt beteende av den äldre generationen, som därmed skadar alla de följande generationerna. Och denna skildring visar också att sådant beteende ansågs som ett klart normbrott i det medeltida Island. För fast att det inte kommenteras direkt på det sättet, blir det i sagan tydligt genom hur Þórólfr och Arnkell kontrasteras med varandra, vems beteende som är rätt och vems som är fel. Þórólfr beskrivs genomgående som en mycket elak och fränstötande person. Arnkell däremot skildras som raka motsatsen av sin far. Han är vad den svenska litteraturvetaren Lars Lönnroth har kallat en "noble heathen", en god hedning som genom sitt exemplariska beteende redan uppfyller de etiska kraven som några år efter Arnkells död blir allmängiltiga på Island genom landets kristnande.¹⁰ Hur konflikten om skogen på Krákunes skildras i Eyrbyggja saga visar därmed att normen, i alla fall på den tiden då sagan skrevs, var samförstånd och rättvisa mellan generationerna, och att till detta hörde plikten att bruka resurser på ett hållbart sätt för att säkerställa att även framtida generationer kunde täcka sina behov. Det är genom sagan att ett kulturellt minne av denna förmoderna hållbarhetsdiskurs har bevarats. Därmed ser vi också att Brundtland-rapportens definition av hållbar utveckling inte är någonting modernt, utan att den faktiskt bygger på en lång tradition. Ur islänningasagorna framgår det att liknande föreställningar redan fanns i den medeltida Norden, oavsett faktumet att även det förmoderna isländska samhället inte i varje hänseende lyckades med att följa denna norm i praktiken.

DISKUSSIONEN AV Eyrbyggja saga visar också att även forskning om medeltida litteratur kan bidra till att skapa ett

Den isländska Eyrbyggja saga visar att normen, i alla fall på den tiden då sagan skrevs, var samförstånd och rättvisa mellan generationerna, och att till detta hörde plikten att bruka resurser på ett hållbart sätt för att säkerställa att även framtida generationer kunde täcka sina behov. Foto Adobe Stock.

Utforskandet av förmoderna litterära texter såsom islänningasagorna kommer säkert inte att ge oss några enkla lösningar för vår egen tids ekologiska problem. Men det kan öka vår insyn i dessa problems komplexitet.

långtidsperspektiv på hållbarhet. Det framhävs idag allt oftare att det inte längre räcker med naturvetenskaplig forskning om miljöfrågor, utan att dessa frågor är så omfattande och så starkt knutna till mänskliga samhällen och kulturer att det också behövs fundamentala bidrag från socialvetenskapen och humaniora till miljöforskningen.¹¹ Under benämningen grön humaniora (environmental humanities) håller just nu ett helt nytt och interdisciplinärt forskningsfält på att uppstå. Till grön humaniora räknas inte bara etablerade ämnen såsom miljöhistoria och miljöetik, utan också det relativt nya forskningsfältet ekokritik – det vill säga litteratur- och kulturvetenskaplig forskning om miljöfrågor. Utforskandet av förmoderna litterära texter såsom islänningasagorna kommer säkert inte att ge oss några enkla lösningar för vår egen tids ekologiska problem. Men det kan öka vår insyn i dessa problems komplexitet, och i hur tidigare människor tänkte och skapade berättelser omkring hållbarhetsfrågor, vilka för dem var minst lika viktiga som för oss idag.

¹ World Commission on Environment and Development, *Our Common Future* (Oxford: Oxford University Press, 1987), 43

² Sahotra Sarkar, *Environmental Philosophy. From Theory to Practice* (Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, 2012), 160.

³ Jared M. Diamond, *Collapse. How Societies Choose to Fail or Survive* (New York: Viking, 2005), 118.

⁴ Diamond, *Collapse*, 108–109.

⁵ Diamond, *Collapse*, 14–15.

⁶ Diamond, *Collapse*, 114.

⁷ Andrew J. Dugmore, Thomas H. McGovern och Richard Streeter, "Landscape Legacies of the Icelandic Landnám: What Has Happened to the Environment as a Result of Settlement, Why Did It Happen, and What Have Been Some of the Consequences," in *Human Ecodynamics in the North Atlantic*, red. Ramona Harrison och Ruth A. Maher (Lanham: Lexington Books, 2014), 195–211.

⁸ "(M)est gersemi (...) hér í sveit". Einar Ól. Sveinsson och Matthías Þórðarson, red., *Eyrbyggja saga* (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1935), 85. Det finns en svensk nyöversättning av islänningasagorna, utgiven av Kristinn Jóhannesson, Gunnar D. Hansson och Karl G. Johansson i Saga Forlag i 2014. I min artikel refererar jag dock till den fornisländska originaltexten. Alla översättningar från fornisländska i denna artikel är mina egna.

⁹ "Snorri goði lét nú vinna Krákunesskóg ok mikit at gera um skógarhöggit. Þórólfi bægifót þótti spíllask skógrinn; reið Þórólfr þá út til Helgafells ok beiddi Snorra at fá sér aptr skógin ok kvezk hafa

lét honum, en eigi gefit." Sveinsson och Þórðarson, *Eyrbyggja saga*, 90.

¹⁰ Lars Lönnroth, "The Noble Heathen: A Theme in the Sagas," *Scandinavian Studies* 41 (1969): 1–29.

¹¹ Gisli Palsson et al., "Reconceptualizing the 'Anthropos' in the Anthropocene: Integrating the social sciences and humanities in global environmental change research," *Environmental Science & Policy* 28 (2013): 10.

Tacksägelse

Denna forskning möjliggjordes genom ett postdoktorsstipendium från Wenner-Gren Stiftelserna.

REFERENSER

Diamond, Jared M. (2005): *Collapse. How Societies Choose to Fail or Survive*. New York: Viking.

Dugmore, Andrew J., Thomas H. McGovern och Richard Streeter (2014): *Landscape Legacies of the Icelandic Landnám: What Has Happened to the Environment as a Result of Settlement, Why Did It Happen, and What Have Been Some of the Consequences*. *Human Ecodynamics in the North Atlantic* Red. Ramona Harrison och Ruth A. Maher. Lanham: Lexington Books, 195–211.

Eyrbyggja saga (1935). Red. Einar Ól. Sveinsson och Matthías Þórðarson. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag (Íslensk fornrit 4).

Lönnroth, Lars (1969): The Noble Heathen: A Theme in the Sagas. *Scandinavian Studies* 41 (1), 1–29.

Palsson, Gisli et al. (2013): Reconceptualizing the 'Anthropos' in the Anthropocene: Integrating the social sciences and humanities in global environmental change research. In: *Environmental Science & Policy* 28, S. 3–13.

Sarkar, Sahotra (2012): *Environmental Philosophy. From Theory to Practice*. Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell.

World Commission on Environment and Development (1987): *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.